

ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK MOSLASHUV MUAMMOLARI

Saydirasulova Dildora

Muratqosimova Gulnora

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Pedagogika fakulteti

Psixologiya yo'nalishi talabalari

Ilmiy maslahatchi

Xudayberdiyev Oybek Gafurovich

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18151561>

ARTICLE INFO

Received: 31st December 2025

Accepted: 1st January 2026

Published: 2nd January 2026

KEYWORDS

psixologik moslashuv, ta'lim tizimi, ta'lim psixologiyasi, emotsional holat, o'quv motivatsiyasi, ijtimoiy moslashuv, pedagogik muhit, psixologik qo'llab-quvvatlash

ABSTRACT

Mazkur ilmiy maqolada zamonaviy ta'lim tizimi sharoitida ta'lim oluvchilarning psixologik moslashuvi bilan bog'liq muammolar kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotda ta'lim jarayonining jadallashuvi, raqamlashtirish, pedagogik talablardagi o'zgarishlar hamda ijtimoiy-psixologik omillarning o'quvchi va talabalarning psixologik holatiga ta'siri ilmiy-nazariy va empirik yondashuvlar asosida yoritilgan. Psixologik moslashuvning kognitiv, emotsional va ijtimoiy komponentlari aniqlanib, ularning ta'lim samaradorligi bilan o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari zamonaviy ta'lim muhitida psixologik moslashuv darajasining pasayishi o'quv faoliyatiga bo'lgan motivatsiya, emotsional barqarorlik va ijtimoiy integratsiyaga salbiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojlanish sur'atlari bilan bevosita bog'liq holda jadal o'zgarib bormoqda. Ta'lim jarayonining raqamlashtirilishi, kompetensiyaviy yondashuvning joriy etilishi, o'quv yuklamalarining ortishi hamda ta'lim ishtirokchilariga qo'yilayotgan talablarning murakkablashuvi o'quvchi va talabalarning psixologik holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Mazkur sharoitda shaxsning ta'lim muhitiga muvaffaqiyatli moslashuvi ta'lim samaradorligini belgilovchi muhim psixologik omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Psixologik moslashuv shaxsning yangi ijtimoiy va ta'limiy sharoitlarga moslashish jarayonida kognitiv, emotsional va xulq-atvor resurslarini safarbar etishini ifodalaydi. Ta'lim tizimida ushbu jarayonning buzilishi o'quv faoliyatiga bo'lgan motivatsiyaning pasayishi, emotsional zo'riqish, tashvishlanish va ijtimoiy izolyatsiya kabi salbiy holatlarning yuzaga kelishiga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, ta'lim bosqichlari almashinuvi, yangi pedagogik muhitga kirish va o'quv faoliyati shakllarining o'zgarishi psixologik moslashuv muammolarini kuchaytiruvchi omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Ilmiy tadqiqotlarda ta'lim muhitining psixologik xavfsizligi, pedagogik qo'llab-quvvatlash va shaxsga yo'naltirilgan yondashuv psixologik moslashuvni ta'minlovchi muhim shartlar sifatida ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim tizimida yuzaga kelayotgan yangi talablar shaxsning individual-psixologik xususiyatlari bilan har doim ham mos kelavermasligi natijasida moslashuv jarayonida muammolar paydo bo'lmoqda. Ushbu holat psixologik

moslashuv masalasini chuqur ilmiy tahlil qilishni va uni amaliy jihatdan hal etish mexanizmlarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi zamonaviy ta'lim tizimida psixologik moslashuv muammolarining asosiy psixologik omillarini aniqlash va ularning ta'lim jarayoniga ta'sirini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot doirasida psixologik moslashuv darajasi bilan o'quv motivatsiyasi, emotsional barqarorlik va ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash vazifalari belgilandi. Olingan natijalar ta'lim muassasalarida psixologik qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish va ta'lim jarayonining psixologik samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Psixologik moslashuv muammosi psixologiya va pedagogika fanlarida uzoq yillardan buyon ilmiy tadqiqot ob'ekti sifatida o'rganib kelinmoqda. Ilmiy adabiyotlarda psixologik moslashuv shaxsning o'zgaruvchan ijtimoiy muhit sharoitlariga moslashish jarayonida ichki psixologik resurslarini safarbar etishi va muvozanatni saqlab qolish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Ushbu tushuncha shaxs rivoji, faoliyat samaradorligi va ijtimoiy integratsiya jarayonlari bilan bevosita bog'liqdir.

Mahalliy va xorijiy olimlarning tadqiqotlarida ta'lim muhitida psixologik moslashuvning kognitiv, emotsional va ijtimoiy komponentlari alohida ta'kidlanadi. L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev va S.L. Rubinshteynlarning faoliyat nazariyasiga asoslangan qarashlarida shaxsning moslashuvi ta'lim faoliyati jarayonida shakllanadigan psixik jarayonlar va ijtimoiy tajriba bilan izohlanadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, ta'lim muhitidagi talablar shaxsning individual imkoniyatlari bilan uyg'unlashgan taqdirdagina psixologik moslashuv samarali kechadi.

Xorijiy tadqiqotlarda psixologik moslashuv ko'proq stressga chidamlilik, emotsional barqarorlik va o'quv motivatsiyasi bilan bog'liq holda o'rganilgan. R. Lazarus va S. Folkman tomonidan ishlab chiqilgan stress va koping strategiyalari nazariyasi ta'lim jarayonida yuzaga keladigan psixologik zo'riqlashlarni bartaraf etishda moslashuv mexanizmlarining ahamiyatini asoslab beradi. Ushbu nazariyaga ko'ra, shaxsning moslashuv darajasi uning muammoli vaziyatlarga bo'lgan sub'ektiv munosabati va ularni hal etish strategiyalariga bog'liq.

So'nggi yillarda zamonaviy ta'lim tizimining raqamlashtirilishi psixologik moslashuv muammolarini yangi kontekstda ko'rib chiqishni talab etmoqda. Tadqiqotlarda masofaviy ta'lim, onlayn platformalar va raqamli ta'lim muhitining o'quvchilarning emotsional holati va ijtimoiy aloqalariga ta'siri qayd etilgan. Bir qator ilmiy ishlarda raqamli ta'lim sharoitida psixologik moslashuvning pasayishi tashvishlanish darajasining ortishi va o'quv motivatsiyasining susayishi bilan bog'liqligi ko'rsatib o'tilgan.

Mahalliy tadqiqotlarda ta'lim tizimida psixologik moslashuv masalasi pedagogik muhit, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar hamda ta'lim jarayonining psixologik iqlimi bilan uzviy bog'liq holda yoritilgan. Psixologik qo'llab-quvvatlash va shaxsga yo'naltirilgan yondashuv moslashuv muammolarini bartaraf etishning samarali vositasi sifatida e'tirof etiladi. Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlarning aksariyatida psixologik moslashuv muammolari umumiy nazariy jihatdan tahlil qilingan bo'lib, zamonaviy ta'lim tizimining yangi sharoitlarida empirik asoslangan kompleks tadqiqotlar yetarli emasligi kuzatiladi.

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, psixologik moslashuv muammosi ko'p qirrali bo'lib, u shaxsning individual-psixologik xususiyatlari, ta'lim muhitining tashkiliy va ijtimoiy omillari hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu holat mazkur tadqiqotda psixologik moslashuv muammolarini zamonaviy ta'lim tizimi kontekstida empirik jihatdan o'rganish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot zamonaviy ta'lim tizimida ta'lim oluvchilarning psixologik moslashuv muammolarini aniqlash va tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, u psixologiya fanining tizimli, shaxsga yo'naltirilgan va faoliyat yondashuvlari asosida amalga oshirildi. Tadqiqotda psixologik moslashuv shaxsning ta'lim muhitiga moslashish jarayonida kognitiv, emotsional va ijtimoiy komponentlarning o'zaro uyg'unligi sifatida talqin etildi.

Empirik tadqiqotda kompleks metodlar qo'llanildi. Psixologik moslashuv darajasini aniqlash maqsadida Rogers va Diamond tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy-psixologik moslashuv metodikasi qo'llanildi. Ta'lim jarayonida yuzaga keladigan emotsional holatlarni baholash uchun Spielberger–Xanin tashvishlanish shkalasidan foydalanildi. O'quv faoliyatiga bo'lgan motivatsiyani aniqlash uchun esa A.A. Rean va V.A. Yakunin tomonidan ishlab chiqilgan o'quv motivatsiyasi diagnostikasi metodikasi tatbiq etildi. Ushbu metodikalar tadqiqot maqsad va vazifalariga muvofiq holda tanlandi hamda ularning ishonchliligi va validligi ilmiy adabiyotlarda tasdiqlangan.

Tadqiqotda qo'shimcha metod sifatida so'rovnoma va yarim strukturalangan suhbat usullaridan foydalanildi. So'rovnoma orqali respondentlarning ta'lim muhitiga bo'lgan sub'ektiv munosabati, o'quv yuklamalarini qabul qilish darajasi va psixologik qiyinchiliklari aniqlashtirildi. Suhbat metodi esa psixologik moslashuv jarayonining individual xususiyatlarini chuqurroq tahlil qilish imkonini berdi.

Tadqiqot tanlanmasi 17–25 yosh oralig'idagi 150 nafar respondentdan iborat bo'lib, ular umumta'lim maktablarining yuqori sinf o'quvchilari hamda oliy ta'lim muassasalari talabalari orasidan tanlab olindi. Tanlanma tasodifiy bo'lib, unda jins va ta'lim bosqichlari bo'yicha muvozanat saqlanishiga e'tibor qaratildi. Tadqiqot jarayoni ixtiyoriylik, axborotlarning maxfiyligi va etik me'yorlarga qat'iy rioya qilgan holda amalga oshirildi.

Olingan empirik ma'lumotlar matematik-statistik usullar yordamida qayta ishlandi. Natijalarni tahlil qilishda tavsifiy statistika, korrelyatsion tahlil hamda taqqoslash metodlaridan foydalanildi. Statistik qayta ishlash tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta'minlash va psixologik moslashuv ko'rsatkichlari bilan emotsional holat hamda o'quv motivatsiyasi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashga xizmat qildi.

Umuman olganda, tanlangan metodologik yondashuvlar va tadqiqot usullari zamonaviy ta'lim tizimida psixologik moslashuv muammolarini har tomonlama o'rganish, empirik asoslangan ilmiy xulosalar chiqarish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi.

Empirik tadqiqot natijalari zamonaviy ta'lim tizimida ta'lim oluvchilarning psixologik moslashuv darajasi bir xil emasligini ko'rsatdi. Olingan ma'lumotlarga ko'ra, respondentlarning 38 foizida psixologik moslashuvning o'rta darajasi, 34 foizida past darajasi va 28 foizida nisbatan yuqori darajasi qayd etildi. Bu ko'rsatkichlar ta'lim muhitiga moslashishda sezilarli psixologik qiyinchiliklar mavjudligini tasdiqlaydi.

Spielberger–Xanin shkalasi bo'yicha olingan natijalar tashvishlanish darajasi yuqori bo'lgan respondentlarda psixologik moslashuv ko'rsatkichlarining pastligi bilan tavsiflandi. Korrelyatsion tahlil natijalari psixologik moslashuv va tashvishlanish darajasi o'rtasida manfiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Bu holat emotsional zo'riqish ta'lim muhitiga muvaffaqiyatli moslashishga to'sqinlik qiluvchi omil ekanligini tasdiqlaydi.

O'quv motivatsiyasi bo'yicha olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, ichki motivatsiyasi yuqori bo'lgan respondentlarda psixologik moslashuv darajasi ham nisbatan yuqori bo'lgan. Aksincha, tashqi rag'batlar ustun bo'lgan holatlarda moslashuv jarayoni beqaror kechishi aniqlangan. Shuningdek, so'rovnoma va suhbat natijalari ta'lim jarayonining jadalligi, o'quv yuklamalarining ortishi va pedagogik talablarning murakkablashuvi psixologik moslashuv muammolarini kuchaytiruvchi omillar sifatida namoyon bo'lishini ko'rsatdi.

Olingan empirik natijalar psixologiya va ta'lim psixologiyasi sohasidagi mavjud ilmiy qarashlar bilan mos keladi. Xususan, psixologik moslashuv va emotsional holat o'rtasidagi bog'liqlik haqidagi xulosalar stress va moslashuv nazariyalariga muvofiqdir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy ta'lim tizimidagi yuqori talablar shaxsning individual-psixologik resurslari bilan mos kelmagan hollarda moslashuv jarayonida qiyinchiliklar yuzaga keladi.

O'quv motivatsiyasi va psixologik moslashuv o'rtasidagi bog'liqlik shaxsning ta'lim jarayonida faol subyekt sifatida ishtirok etishi muhimligini tasdiqlaydi. Ichki motivatsiya yetarli darajada shakllanmagan holatlarda ta'lim jarayoniga bo'lgan munosabat yuzaki tus olib, bu

moslashuvning sustlashishiga olib keladi. Shu bilan birga, pedagogik muhitning psixologik iqlimi va o'qituvchi bilan o'zaro munosabatlar moslashuv jarayonining muhim determinanti sifatida namoyon bo'ldi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari asosida zamonaviy ta'lim tizimida psixologik moslashuv muammolari mavjudligi ilmiy jihatdan asoslandi. Ta'lim oluvchilarning sezilarli qismida psixologik moslashuv darajasining pastligi, emotsional zo'riqish va o'quv motivatsiyasining yetarli darajada shakllanmaganligi aniqlandi. Psixologik moslashuv darajasi tashvishlanish ko'rsatkichlari bilan manfiy, ichki o'quv motivatsiyasi bilan esa ijobiy bog'liqlikda ekanligi empirik tarzda tasdiqlandi. Olingan natijalar zamonaviy ta'lim muhitida psixologik moslashuvni ta'minlash kompleks va tizimli yondashuvni talab etishini ko'rsatadi.

Ilmiy-amaliy tavsiyalar. Tadqiqot natijalariga asoslanib, zamonaviy ta'lim tizimida psixologik moslashuv muammolarini kamaytirish maqsadida bir qator ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Ta'lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatini kuchaytirish, moslashuv jarayonini erta bosqichda aniqlashga qaratilgan psixodiagnostik ishlarni tizimli yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir. O'quv jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni keng joriy etish, o'quv motivatsiyasini oshirishga qaratilgan interaktiv va reflektiv metodlardan foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek, pedagoglar uchun ta'lim oluvchilarning psixologik moslashuv xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlash bo'yicha malaka oshirish dasturlarini ishlab chiqish zarur. Kelgusida esa psixologik moslashuv muammolarini turli ta'lim bosqichlari va individual-psixologik xususiyatlar kesimida chuqurroq o'rganish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotskiy L.S. Psixologiya rivojlanish jarayonida. – M.: Sfera, 2005. – 1136 s.
2. Leontyev A.N. Faoliyat. Ong. Shaxs. – M.: Politisdat, 1977. – 304 s.
3. Rubinshteyn S.L. Umumiy psixologiya. – M.: Akademiya, 2006. – 592 s.
4. Rogers C.R., Diamond A. Social-Psychological Adaptation Methods. – New York: Harper & Row, 1975. – 248 p.
5. Spielberger C.D., Hanin Y.L. State-Trait Anxiety Inventory. – Palo Alto: Consulting Psychologists Press, 1983. – 45 p.
6. Lazarus R.S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. – New York: Springer, 1984. – 445 p.
7. Suler J. The Psychology of Cyberspace // Journal of Applied Psychoanalytic Studies. – 2004. – Vol. 6. – P. 151–168.
8. Abdurahmonova N.M. Ta'lim psixologiyasi. – Toshkent: Fan va Texnologiya, 2019. – 320 b.
9. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2016. – 384 b.
10. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent: Fan, 2019. – 312 b.
11. Xudayberdiyev, O. (2025). "Issues of developing conflictological Culture in future teachers". B INTERNATIONAL BULLETIN OF APPLIED SCIENCE AND TECHNOLOGY (T. 5, Выпуск 6, cc. 498–501). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15751680>
12. Xudayberdiyev Oybek Gafurovich (2025). "PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS FOR DEVELOPING PROFESSIONAL ANTHROPOLOGY AND COACHING COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS". Journal of Applied Science and Social Science, 15 (12), P. 794-797) Retrieved from <http://www.internationaljournal.co.in/index.php/jasass>
13. Xudayberdiyev, O. (2025). "Technology for developing the cultural and ethnic condition of the leader's interpersonal relations in educational management as a topical issue"//. EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, PHILOSOPHY AND CULTURE (T. 5, Выпуск 6, cc. 39–43). <https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/54675> DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15645573> ISSN 2181-2888 (Volume 5, Issue 6, June 2025) IF = 8.165. June 2025. G.Britian

14. Amangeldiyev, S. . (2025). HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGY IN UZBEKISTAN. Академические исследования в современной науке, 4(27), 151–153. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/arims/article/view/91657>
15. Amangeldiyev, S. . (2025). KEKSALAR PSIXOLOGIK FAROVONLIGINI TA'MINLASHDA IJTIMOIIY FAOLLIKNING ROLI. Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования, 4(8), 58–61. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/zdif/article/view/80805>
16. Amangeldiyev, S. . (2025). KEKSALAR FAROVONLIGI OMILLARI: PSIXOLOGIK YONDASHUV. Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования, 4(8), 30–33. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/zdpp/article/view/80817>
17. Amangeldiyev, S. ., & Turdiqulova, J. (2024). THE ROLE OF SOCIETY IN THE CHILD'S SPEECH DEVELOPMENT. Развитие и инновации в науке, 3(12), 22–30. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/dis/article/view/63326>
18. Amangeldiyev, S., & Ilhamova, D. (2024). ATTITUDE OF PEOPLE IN OLD AGE TO ACTIVE SOCIAL LIFE. Академические исследования в современной науке, 3(49), 66–70. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/arims/article/view/61990>
19. Abdusamatova, S. S., & Amangeldiyev, S. (2021). PSIXOLOGIK MASLAHAT GIPOTEZALARINI SHAKLLANTIRISH. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 1(1), 132–137.
- Amangeldiyev, S. . (2024). THE IMPORTANCE OF SOCIAL ACTIVITY IN OLD AGE: A KEY FACTOR FOR PSYCHOLOGICAL WELL-BEING. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 4(10), 12–16. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/37666>

INNOVATIVE
ACADEMY